

מתוך העלון: מצות תכלת בזמננו

תשובות קצרות לשאלות נפוצות על הפורפורה ועל החזרת התכלת בכלל

שאלות על אפשרות החזרת התכלת

◆ במדרש (מדרש רבה ותנחומא סוף פ' שלח) איתא "ועכשיו אין לנו אלא לבן שהתכלת נגנז", וא"כ איך ייתכן להחזירה?
ת: מוכח מדברי רבותינו שאפשר שתחזור מצות התכלת (ע' מאמר מצות תכלת בזמננו), וע"כ צריכים לפרש את המילה נגנז על פי רש"י (פסחים סב:) שפי' את המילה נגנז: "נשתכח" [וכ"פ העץ יוסף¹ על המדרש רבה שם; והיינו שאין הכרח שצבע התכלת נגנז באופן שא"א להחזירו, וגם הרדב"ז (סי' תרפ"ה) ס"ל שנשתכח באופן טבעי "כי אינם צריכים לו כי צבע הדומה לתכלת מצוי הרבה"].

◆ איתא בספרי (וזאת הברכה שנד): "כי שפע ימים יינקו... אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד ושאלתיו בשלום. אמרתי לו: פרנסתך במה הוא? אמר לי: מחלזון. אמרתי לו: ומי מצוי? אמר לי: השמים! מקום יש בים שמוטל בין הרים וסממיות² מכישות אותו ומת ונימק במקומו. אמרתי: השמים! ניכר הוא שגנוז לצדיקים לעולם הבא". משמע שנגנזה התכלת בדוקא וא"א למצוא אותה [כבר בזמן התנאים]!

1 מהדורת זכר חנוך.

2 יש שהציעו שזה רמז לחיילי רומי, ע"פ מדרש משלי (פרשה ל) "שִׁמְמִית בידים תתפש. אמר ר' ירמיה דא היא אדום אומתא רשיעתא... " [ולפי"ז הוא רמז לגזירת מלכות רומי על התכלת]. בספרי בכתה"י ובלקח טוב (דברים לג יט) הגרסא: "וסממיות מקיפות אותו, ואין לך אדם שהולך לשם שאין סממיות מכישות אותו וכו'".

ת: בוודאי היה מצוי בימיהם, שהרי צבעו ולבשו תכלת עוד מאות שנים אח"כ³, ופירש הספרי דבי רב שתמה ר' יוסי שם "היכי היה מתפרנס מחלזון, דמשמע דהוה שכית ליה [כל כך] לצודו כמה זימני".

ופי' עוד, ששם מדובר בחלזונות מובחרים שרק הם "גנוזים שם לצדיקים לעתיד לבא"⁴, וכן מוכח מהספרי, מדלא אמר ר' יוסי שנגנוז, רק אחרי שהזכיר הזקן שנמצאים במקום מיוחד⁵.

◆ האריז"ל (שער הכוונות ענין ציצית דרוש ד, ו ע"א, פ"ח שער הציצית פ"ה) תלה העדר התכלת בכך שביהמ"ק אינו קיים.

ת: בגמ' (מנחות ריש פרק התכלת, חולין צה:) מבואר שהאמוראים לבשו וצבעו תכלת כחמש מאות שנה אחר החורבן, ובהכרח שהחיוב קיים גם בזמן שאין בית המקדש קיים אם התכלת בנמצא [וכאשר אינה נמצאת נתלה חסרונה בחורבן בית המקדש]⁶.

◆ כתב האור החיים (במדבר טו, לה, וכ"כ האלשיך שם; ויש שבטעות יחסו דרש זה להגר"א ז"ל) שלא נאמר 'לדורות' על התכלת "לאמר שהלבן לדורותם אבל תכלת בשאינו בנמצא אין חיוב בו", וא"כ מוכח שהתכלת תיעלם.

-
- 3 כן מוכח בכמה מקומות במס' מנחות ר"פ התכלת ובחולין צה:.
  - 4 ומ"מ בודאי מוכח שלא היה גנוז לגמרי כנ"ל, ואין כוונת המדרש אלא להדגיש המטמון הגנוז לצדיקים, ולבאר הכתוב "כי שפע ימים יינקן", ע"ש, וכמש"כ שם הספרי "שכל ספינות שאובדות בים הגדול... מקיאים לימה של יפו [י"ג 'חיפה'] שגנוז לצדיקים לעתיד לבא", והרי יש מהם שלא נגנוז שם.
  - 5 וכן דייק האדמו"ר מראדזין זצ"ל במאמר שפוני טמוני חול.
  - 6 וכל כוונת האריז"ל אינה אלא לבאר טעם היעדרה, כמבואר בשו"ת וישב הים להגר"י הלל שליט"א (סי' כ), שכן דרך האריז"ל לבאר נוהג שבעולם ע"פ הסוד, "ורק אם אומר להדיא בדרך הוראה שכן צריך לנהוג, אז ודאי נכון וטוב לחוש וליזהר לקיים דבריו", עיי"ש; ועי' בדברי הגה"ק האדמו"ר מסאטמאר זצוק"ל בשו"ת דברי יואל (סי' מד ג), שם מבואר, כי התכלת יכולה לחזור לפני הגאולה, וע"ע בדברי הרה"ג ר' עמרם אופמן שליט"א (קובץ והיה לכם לציצית תשס"ז) שמבאר שתכלת היא מקישוטין דכלה שכלל ישראל מכינים בעקבתא דמשיחא.

ת: כתוב רק שבאיזה זמן תיעלם, וכבר עברו דורות רבים שלא היתה התכלת מצויה [אך כאשר מצויה התכלת בוודאי שיש חיוב להטילה].

♦ בשו"ת קובץ תשובות (למרו הגר"ש אלישיב זצ"ל, ח"א ב) כתב "והנה טענת הבית הלוי⁷ נגד התכלת של הרבי מראדזין זצ"ל הוא, שאם הדג היה במציאות וגם הוצאת צבעו היה ידוע בכל זמן מהזמנים מעת שנפסקה התכלת מישראל ועם כל זה לא לבשוהו אבותינו, הרי הוא כאילו יש לנו בקבלה ומסורת מאבותינו כי זה הדג וצבעו איננו החלזון והתכלת, אף שיש בו כל הסימנים שסימנו בו הנ"ל".

ת: טענה זו אינה נוגעת לתכלת של המורקס, שהרי במשך מאות שנים ייחדה אותה מלכות רומי לבגדי מלכות וגזרה עליה, ועי"ז נשתכחה מלאכת הצביעה

7 כנ' מקורו מהקדמת האדמו"ר מראדזין לספרו עין התכלת [שהופץ כבר בחיי הבית הלוי], שהעתיק מאגרת מאחד שכתב לו כן בפקודת הבית הלוי. וד"ל שם: "ומהם הגאבד"ק בריסק דליטא שי' מסר כל טענו ונימוקו בדבר מיאוננו במצות התכלת לאחד ממיודעינו שיכתוב ויאמר לנו משמו בזה"ל, כמע"ל לא ביאר בדבריו מה זאת מצא אחר שנשכח, אם ממצאת הדג או הוצאת צבעו, ורק אחרי אשר כמע"ל יברר זאת היינו היה בזה דבר נשכח והוא מצאה, אז נהיה מחוייבים לשמוע אליו וללבושו, אכן אם נאמר כי הדג היה במציאות וגם הוצאת צבעו היה ידוע בכל זמן מהזמנים שעברו עלינו מעת שפסקה התכלת מישראל, ועכ"ז לא לבשוהו אבותינו ואבות אבותינו, הרי הוא כאילו יש לנו בקבלה ומסורה מאבותינו כי זה הדג וצבעו איננו החלזון והתכלת אף שהוא בכל הסימנים שסימנו בו חז"ל, כי אפילו נרבה כחול ראיות לא יועילו נגד הקבלה והמסורה, ורק אחרי אשר יברר לנו כי דג זה או מלאכת צבעו נפסק ונשכח מציאתו או ידיעתו בשום זמן מהזמנים ונפסקה בזה הקבלה אז יהיה לנו דברי ההלכה לראיה, עכ"ד שיחיה", עכ"ל האדמו"ר מראדזין זצ"ל שם.

ובשם המהרי"ל דיסקין זצ"ל הובאה טענה דומה: "הלא כמה גדולים מהראשונים אשר היו קרובים לזה המקום אשר נמצא זה הדג, ובודאי ידעו מזה הדג, וכולם כתבו והאינדא ליכא תכלת" (נספח לס' משכנות לאביר יעקב, רשימות מדברי מהרי"ל דיסקין על התכלת, מכת"י בן המחבר). וכע"ז מובא גם בשם החזו"א (מעשה איש, ע' קלב): "דג הדיו הלא היה בכל הזמנים".

טענת הבית הלוי מפורסמת גם באופן אחר, שרק ע"י מסורת ניתן לברר כל מציאות בתורה, ולכן לא ניתן להחזיר התכלת. אך לדעת המהרי"ל ועוד ניתן להחזיר התכלת על ידי סימנים וראיות (ע"ע מאמר מצות תכלת בזמננו).

ומציאות החלזון.⁸ וכמו שהעלה שם מרן הגרי"ש בעצמו [אחרי שהביא דברי הבית הלוי]: "ואנא לא ידענא מה עם ההמצאה אשר המציאו חוקרי זמנינו אם גם עלי' חל הטענה הנ"ל" [ולכאור' מסתפק במציאות].

◆ בגמרא בבא מציעא (סא:) איתא: "אני הוא שעתידי ליפרע... ממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא", וא"כ נראה שיש איסור בהטלת תכלת פסולה. ת: בתוס' שם מבואר שעיקר האיסור הוא משום שמבטל מצות תכלת,⁹ משא"כ בנידון דידן שממ"נ אין כאן ביטול מצות תכלת;¹⁰ והרא"ש שם כתב שמדובר באונאת לוקח, כשמוכר תכלת פסולה בתורת תכלת; והר"י מלוניל (שם) פירש שהאיסור הוא רק במי שמראה עצמו צדיק במה שאין בו (וכ"כ בדרש משה סו"פ שלח).¹¹

◆ איתא בשו"ע (סי' ט, ה): "יש אומרים שצריך לעשות הציצית מצבע הטלית והמדקדקים נוהגים כן", ואם אין זו התכלת יש בזה גרעון שאינו לבן כמו הטלית. ת: כתבו הפוסקים¹² שדין זה אינו שייך לחוטים שבאים במקום התכלת, וזאת מלבד מה שמבואר ברמ"א (שם) שלא נהגו כן [וע"ע בשו"ת ישועות מלכו (סי' א-ב) שכ' שלא שייך שום איסור בהטלת ספק תכלת].

-
- 8 נקודה זו אכן קשה על האדמו"ר מראדזין זצ"ל, בגלל שהדינון היה מפורסם בכל הדורות, שמימות התלמוד ועד ימיו שימש בלי הפסק לצורך דיו לכתובה [נמוזה שמו 'דינון'], ואעפ"כ מעולם לא אמרו שהדינון הוא החלזון [אולם מ"מ אפ"ת שדרך צביעתו נשתכחה].
- 9 עי' מהר"ם, מהרש"א, מהר"ם שי"ף, חת"ס, ושאר מפ' שם שביארו כן.
- 10 וכ"כ הריא"ז בקונטרס הראיות בב"מ שם, שבזמן שאין תכלת מותר להטיל קלא אילן, וכ"פ הבית יוסף סי' ט ד"ה וכתב הרמב"ם, וכן הוכיח הארצה"ח סי' ט' המ"ל ל"ז.
- 11 ולגבי הסוד של קלא אילן, מבואר בספר הקנה ובס' שושן סודות (אות מד) שסיבת 'טומאתה' של קלא אילן הוא בגלל שאינו יוצא מן הים.
- 12 ערוגת הבושם הקדמון ח"ג ע' 217, שו"ת מהר"י ברונא סי' עג, ים של שלמה יבמות פ"א סי' ג, ארצות החיים ומגן גבורים על שו"ע שם, חזו"א סי' ג אות כה, וכן משמע במ"ב סעי' יד.

◆ אם אין זו התכלת הכשרה, הלא ייתכן שעובר בהטלת התכלת על כל תוסיף?
 ת: בגמ' (מנחות מ.) איתא לגבי תולה קלא אילן במקום תכלת¹³: "לא יהא אלא לבן", ודקדקו הראשונים¹⁴ מזה שאינו עובר על כך בשום איסור¹⁵.

◆ כיצד נדע את הגוון ואת החזוק המדויקים של הצבע?¹⁶
 ת: כיון שידוע לנו שקלא אילן הוא אינדיגו, אפשר לדעת הגוון¹⁷; ולגבי החזוק, כתב הרדב"ז (אלף תכא, עיי"ש שמוכח כן מהרמב"ם): "שיש גוון תכלת שהוא שחור [כהה] הרבה, ויש שאינו שחור כל כך" [ומוכח מדבריו שאין בהירות מסוימת המעכבת בתכלת, וכך מוכח מחי' המיוחסים להרשב"א בסוגיית מראה שני (מנחות מב:), וכ"כ בספר מעשי למלך על הרמב"ם (פ"ח מהל' כלי המקדש הי"ג)].

- 13 מבואר שם שעושה כן בטעות ושכיוון לשם מצות תכלת.
- 14 תוס' שם לח. ריש ד"ה התכלת, רא"ש הל' ציצית סי' ו', סמ"ג עשה כו, וכן הוכיח בישועות מלכו הנ"ל, וכן מוכח מכך שלא העלה אף אחד מגדולי דורו של האדמו"ר מראדזין חשש זה.
- 15 ואם היה בזה איסור לאו, היינו צריכים לגזור משום כך בבגד צמר כמו בבגד פשתן [שמא יטיל קלא אילן]. ובאמת לא מצינו ששייך בל תוסיף אא"כ שינה מצורת קיום המצוה [וכאן הרי מותר לעשות חוטים צבועים]; וגם צריך הוספה שנעשית כעין קיום המצוה [עי' תוס' סוכה לא: ד"ה הואיל, שביארו ההיתר של אגד לולב שלא במינו משום שאין האגד כדרך גדילתו ואינה הוספה כעין המצוה; וכ' הריטב"א (סוכה לא:): שכדי לעבור על ב"ת בכהן המברך ברכה רביעית צריך לעשות פריסת כפים כעין מצוותו, והובאו דבריו בביה"ל (סי' קכ"א סעי' כז ד"ה ואם) וכן נמי דעת האגודה, כמבואר בחיי אדם כלל קמ"ח ב'; וכאן אין קיום מיוחד בצבע החוטים בחוטי לבן, ולכן לא יהיה בל תוסיף אם הוסיף בהם צבע כלשהו].
- 16 באמת לא נראה לומר שהגוון המדויק מעכב, שבכ"מ שמצינו שיש הקפדה על גוון מדויק, הגדירו אותו חז"ל בדקדוק רב, כמו במראות נדה, נגעים, וריאות, ובתכלת לא נמצא שום הגדרה מדויקת.
- 17 ולא מצינו באף אחד מהראשונים שעירבו בתוך הקלא אילן דברים אחרים כדי להגיע לגוון התכלת [והרמב"ם כתב בהלכות ציצית שבאיסטיס לבדו – שהוא סוג של קלא אילן כמבואר בספר הזכרון (סוף פ' שלח), ומתורגם ל'ניל"ג' עיי' הרמב"ם פיהמ"ש (שביעית ז, א), כמו קלא אילן – אפשר לזייף תכלת]. וגם א"א לומר שעירבו בו דברים אחרים, שהרי בב"ק (צג:): מבואר שקלא אילן מיוחד בכך שאינו יורד בצפון [ליבון חזק], וא"כ היה אפשר לבדוק קלא אילן בצפון, אם נאמר שהיה מעורב בו צבעים אחרים. גם מבואר ברש"י שם, שסתם קלא אילן [דהיינו לאו דוקא זה שנעשה לזייף את התכלת, שיהיה ענין לערב בו עוד סממנים לעשותו דומה לתכלת] דומה לתכלת. וכ"כ הנצי"ב בפירושו (עמק הנצי"ב על הספרי סוף פרשת שלח) שקלא אילן הוא "צבע הדומה לתכלת בלא שום הרכבה ועירוב".

♦ כתב הרמב"ם בפירושו המשניות (מנחות פ"ד מ"א): "ואינו נמצא בידינו היום לפי שאין אנו יודעים לצובעו, שאין כל מין תכלת בצמר נקרא תכלת אלא תכלת ידועה שאי אפשר לעשותה היום", ומשמע מדבריו שרק גוון מסוים כשר לתכלת. ת: מהתרגום החדש (של הר' עזרא קורח שליט"א) לפיהמ"ש עולה, כי כל כוונתו אינה אלא שאין כל דבר כחול כשר לתכלת, כי אם צבע תכלת שנעשה מחלזון דוקא; ומה שכתב "שאיין אנו יודעים לצובעו", ר"ל משום שאין אנו יודעים מהו החלזון, וממילא א"א לעשותה היום [וכסיום דבריו: "שא"א לעשותה היום"]¹⁸.

שאלות על זהות החלזון עם הפורפורא

♦ הרמב"ם (הל' ציצית פ"ב ה"ב) כתב שהחלזון הוא דג, ואיך ניתן לומר כן על חלזון הפורפורא?
ת: איתא בפירושו הגר"א למשניות (כלים פ' יא, א): "שכל שְׁבִימִים מין דג הוא, כל דמות שיהיה לו"¹⁹ וכן מבואר בראב"ע²⁰, וגם החוות יאיר כותב על הפורפורא "מדם דג שנקרא הדג פורפר".

♦ ברש"י (שמות כה, ד; במדבר טו לח; וכ"נ ברש"י ברכות ט: ד"ה תכלת) איתא שהתכלת צבעה ירוק.
ת: בתוס' (חולין מז: ד"ה אלא ירוקה, סוכה לא: ד"ה הירוק כרתית) מבואר, כי תואר 'ירוק' כולל גם צבע כחול,²¹ וכ"כ המרדכי (הל' נדה סי' תשלז, מובא ברמ"א יו"ד קפת ו): "בין

18 וכן הביא הגר"מ טוקצינסקי בספר עיר הקדש והמקדש (ח"ה פ"ה) ממכתב של הגר"א הלוי הרצוג שבדק הרמב"ם במקורו הערבי [בכתי"ק], וכן מוכח מדברי הרדב"ז הנ"ל המדייק בדברי הרמב"ם עצמו שאין גוון מדויק מעכב.

19 ולא פשוט כלל שדוקא מה שמוגדר כ'דג' בימינו נקרא 'דג' אצל חז"ל, ועד לפני כמאתיים שנה גם חלזונות הים היו נקראים 'דגים' [וכן הוא עד היום באנגלית ובעוד הרבה שפות]. ולפי"ז נתיישב איך כתב הרמב"ם שהוא דג והגמ' קאמר רק שדומה לדג, דכל דבר לעניינו, שהוא חי במים, וגם נרתיקו דומה לסתם דג הצולל במים. והרמב"ם בעצמו כתב (פיהמ"ש כלים יב, א) שיש לחלזון צדף, וע"כ שאין כוונתו שהוא דג רגיל כפשוטו.

20 שמות ז, כז, שכ' כי "אל-תמסח" [תנין – crocodile] הוא מין דג.

מראה בל"א [כחול], בין מראה גע"ל [צהוב], בין מראה גרי"ץ [ירוק], כולל בכלל ירוק ה"ן, וכן פ"י המשכיל לדוד [לר"ד פארדו, על דברי רש"י שם]; ובע"כ צ"ל כן ברש"י, שהרי הוא עצמו כתב (שם סו"פ מא): "צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב".²²

♦ אם צבע הפורפורה שוה בהרכבו הכימי לקלא אילן, כיצד תבחין ביניהם בדיקת הגמ' במנחות (מב:)?

ת: עמידות הצבע אינה תלויה בחומר הצובע בלבד [דהיינו הגוון עצמו] אלא גם בחומרי לוואי, וקלא אילן אינו נקלט כמו הפורפורה²³ בגלל שקיימים ביניהם הבדלים בחומרי הלוואי, שכפי הנראה משפיעים על תהליך הצביעה.²⁴

21 והיינו שלא רק שנכלל כחול ב"ירוק", אלא שהיו שניהם נחשבים לגוון אחד בשם "ירוק" [וכמו ש'צהוב' כינהו חז"ל 'ירוק' בכ"מ], ובאמת אין עוד מילה ל'כחול' בלה"ק מלבד 'ירוק'.

22 ועי' פרי מגדים סי' ט אות ו' שלאבי זקנו של האליה רבה "היה טלית ירוק הנקרא בלא [כחול] בלשון אשכנזי זכר לתכלת".

מלבד זאת יש מסורת ביד כל כלל ישראל שגוון התכלת הוא כחול; וכן כתבו: רס"ג (בתפסיר), ר' נחשון גאון (מובא בעיטור הל' ציצית), הרמב"ם (פיהמ"ש ברכות א, ב ומנחות ד, א, ש' שתכלת היא 'אזרק' – כחול), רבינו יונה (ברכות ד: מדפי הרי"ף), רבינו בחיי (שמות כח, ו), החזקוני (שם כד, י), הרד"ק (שורש ת-כ-ל), המהר"ם מרוטנבורג (ח"ד סי' תרלא), הרא"ש (חולין פ"ג סי' יט, ובתוס' הרא"ש חולין מז: ד"ה אלא, כתב כן בשם ר"ת) המהר"ם (סוכה לא:); ועוד הרבה; וכן העידו יוספוס ופילון האלכסנדרוני שראו התכלת בעצמם, וכן הוא בתרגום עקילס הגר (מובא במדרש אסתר) ובתרגום השבעים.

וכן נקטו למעשה אלו שעשו זכר לתכלת בטליתם (אליה רבה ט, ה, ומובא בפמ"ג ט, ו; לקט ישר בשם התרוה"ד עמ' יב; החוות יאיר בס' מקור חיים סי' יח ס"ק ב; שו"ת שואל ונשאל ח"ג אר"ח קיא; ערוך השולחן ט כו; וכן מנהג הרבה מהאדמו"רים וק"ק בעלזא בימינו). מ"מ בתוס' סוכה (שם) נראה שנוקט שיש בזה מחלוקת בין הבבלי והירושלמי.

23 "שלמרות שאין שום הבדל בין הצבענים עצמם, יש הבדל בין חומרי הלוואי שבכל אחד מהם... התוצאות [בעמידות הצבע] תלויות, לא רק בחומר שמשתמשים בו, אלא גם בדרך שעושים את הצביעה" (ר' אליהו טבגר שליט"א ע"פ מה ששמע מכימאי מומחה לצביעות, אור ישראל גליון לז, עמ' קלה).

24 וכבר נעשו ההבחנות של הגמ' ע"י כותבי מאמר זה, והצליחו להוריד צבע קלא אילן [עתיק] ולא ירד בהבחנה זו צבע המורקס; ומה שעדיין לא הצליחו להוריד קלא אילן שעושים כיום, הוא מפני שנעשה בשיטה מלאכותית.

◆ משמע בתוס' (מנחות מב:) שלדעת רש"י אם הצבע מורכב מדם חלזון עם סממנים הוא פסול²⁵, והרי לצביעת התכלת של המורקס משתמשים בסממנים. ת: הסממנים ששמים ביורה מאפשרים את קליטת הצבע בלבד, אולם הם עצמם כלל אינם נקלטים בצמר [ולכן כשר לכו"ע, שמתקיימים גם דברי הרמב"ם שהשתמשו בסממנים וגם שיטת רש"י הנ"ל].

◆ בגמ' שבת (עה.) מבואר שהצד חלזון בשבת חייב, ואיך זה ייתכן במורקס [או בכל חלזון אחר] שזו לאט ולכאור' יהיה כניצוד ועומד?
ת: ברבינו ירוחם (נתיב יב חלק י, פ:) מפורש שיש חיוב צידה על תולעים, וז"ל: "ושאר שרצים כגון תולעת וחלזונות²⁶ ועקרבים, הצדן לצורך חייב", וכן מוכח מרש"י (חגיגה יא., ויקרא יא ל),²⁷ וכן פסק מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל (אורחות שבת פי"ד הע' כא; שלמי ניסן קונטרס הצד ב, ג), וכן מבואר מדברי מרן הגר"ש זצ"ל (שולחן שלמה סי' שטז אות ד בהע' ב) שאם צריך תחבולות לצודו הוי בכלל "הבא מצודה ונצודנו" ואינו כניצוד ועומד, וכן פסק הג"ר נסים קרליץ שליט"א (תורת המלאכות ח"ה סוף עמ' קנו) וכן מבואר בארוכה בס' הלכות שבת בשבת (צידה אות ב' ושם בהע' 2 בשם מרן הגר"ש זצ"ל).

25 רב שמואל בר חפני גאון (בהל' ציצית, נדפס כנספח לספר כליל תכלת לר' אליהו טבגר, והוא מקור לכמה הלכות של הרמב"ם בהל' ציצית) כתב בפירושו: "ובא לנו הידיעה שהיו צובעים בדם חיה של ים ששמה חילזון, בתערוכת דבר אחר".

26 ככה"נ גרס כן ברש"י (שבת קז. ד"ה ושאר שקצים, שבמקום "נחשים" גרס "חלזונות"), וכן העתיק הרע"ב (שבת יד, א), וכ"ה ברש"י בכת"י (עי' בדקדוקי סופרים לרש"י מס' שבת לר' משה יהודה הכהן בלוי), ויהיה מוכח מזה שחלזון זו לאט בדמיון לתולעת, ועכ"ז יש בו צידה.

27 רש"י פירש חומט – לימצ"א [דהיינו שבלול], וחומט הוא משמונה שרצים שמפורש במשנה שיש בהם צידה.

♦ מהמורקס ניתן להפיק גם צבע סגול, ויש שהציעו שהוא הארגמן²⁸, וא"כ איך לא הזכירו חז"ל שמחלזון התכלת צבעו גם ארגמן?
 ת: אין הכרח לומר שהארגמן של תורה בא מהפורפורה, ואדרבה, בראשונים מבואר שנעשה מכנימת ה'לכא' (רמב"ם פיה"מ כלאים ט, א ורע"ב שם; רד"ק שרש ארגמן ודה"י ב ב, ו), וגם לא היה הארגמן סגול (משנת ר' אליעזר פר' יד)²⁹. מלבד זאת מהרמב"ם (כלי המקדש ח, יג ובמל"מ שם) משמע כי אין קפידה ממה נעשה הארגמן, ולכן לא הזכירו חז"ל את מקור הארגמן כלל.

---

28 עיין ערוך ערך אמר ב', שו"ת הגרעק"א מכון המאור ח"ה בשאלת הגרצ"ה קאלישער, וכן אפשר לדייק מס' קדמוניות היהודים ליוספוס; ובודאי ברור שצבעו מחלזונות מסוגי הפורפורה גם סגול ואדום.

29 שם כתוב "ארגמן שהוא דומה לאש", וכן באברבנאל במדבר ג' "ארגמן דומה לדם", וע"ע בקונטרס מרכבו ארגמן שהוכיח כן מעשרות מקורות.